REZULTATI ARHEOLOŠKIH ISTRAŽIVANJA NA LOKALITETU BRDO U SELU GORNJA LANIŠTA KOD BRČKOG

Veljko Milić

Praistorijski lokalitet Brdo se nalazi u selu Gornja Laništa kod Brčkog. To je jedno brežuljkasto uzvišenje koje se uzdiže neposredno uz rijeku Lomnicu, a u odnosu na njeno korito uzdignut je oko 10 m. Lokalitet ima dominantan položaj iznad ravnice koja se pruža s druge strane rijeke Lomnice, a obuhvata prostor oko 5 ha.

Prilikom agrikulturnih radova na Brdu se izorava veći broj fragmenata praistorijske keramike. Radi se o fragmentima dosta atipičnim, na šta su u dobroj mjeri uticali i dugogodišnji agrikulturni radovi. Na ovu pojavu je prvi skrenuo pažnju Jakov Babić, radnik iz sela Jagodnjaka. On je sakupio veći broj keramičkih fragmenata i iste dostavio u Muzej istočne Bosne u Tuzli i Zemaljski muzej u Sarajevu. Na osnovu ovih podataka ekipa Muzeja istočne Bosne je 1975. godine obišla lokalitet, da bi tokom 1980. i 1981. godine preduzela manja probna arheološka istraživanja.[1]

U toku radova istražena je površina od 163 m^2, najvećim dijelom na sjeveroistočnom dijelu lokaliteta. Ukupno je otvoreno deset sondi, od čega tri u 1980., a sedam u toku radova 1981. godine.

Na osnovu dobivenih rezultata dalo se konstatovati da se ovdje radi o dvije kraće faze života i podizanja naselja koje ćemo u narednom izlaganju označiti kao starija i mlađa faza.

Starija faza

S obzirom da ćemo dobivene rezultate razmatrati po fazama naseljavanja, najprije ćemo predstaviti rezultate dobivene u sondama IV, V, VI, VII, VIII, IX i X. Ovo iz razloga što je starija faza naseljavanja zastupljena u ovim sondama, dok je mlađa faza konstatovana u sondama II i III.

Najvažnije podatke i nalaze pružile su sonde IV — VIII, dok su sonde IX i X sadržavale samo manju količinu atipičnih keramičkih fragmenata.

Humusni sloj ovih sondi, debljine oko 0,20 m, je dao samo skromnu količinu atipičnih keramičkih fragmenata i nešto usitnjenog lijepa. Ispod ovog sloja je sloj svijetlomrke zemlje sa ostacima gareži, lijepa i keramičkih fragmenata. Debljine je oko 0,30 m. Ispod ovog sloja je zdravica.

Arhitektonski ostaci

S obzirom da je kulturni sloj naselja na Brdu veoma plitak, nisu sačuvani ozbiljniji arhitektonski ostaci. Ovo naročito važi za mlađu fazu iz koje imamo sačuvane samo dvije ukopane kruškolike jame. Jame su u otvoru prečnika 1 m, a dubina im je 1,10 i 1,30 m. Služile su, najvjerovatnije, za smještaj zrnaste hrane ili pak kao otpadne jame. Na ovakav zaključak nas navodi njihov oblik,

kao i činjenica da je u njima pronađena veća količina keramičkih fragmenata od različitih sudova, a u jednoj od tih jama bilo je i dosta tragova gorenja.

Iz starije faze sačuvani su nam arhitektonski ostaci u sondama II, V, VI i VIII. Najvjerovatnije je da se ovdje radi o stambenim objektima — kućama. Naime, u sondi VI otkopano je kružno udubljenje prečnika oko 2 m koje je ukopano u zdravicu oko 0,30 m. Čitavom površinom ovog udubljenja pronađeni su kompaktni komadi gorelog lijepa sa otisnutim tragovima oblica — pruća. Uz rubove ovog udubljenja nisu pronađene nikakve jame od stubova.

U neposrednoj blizini ovog udubljenja, sa njegove sjeverozapadne strane, u sondi V, otkriveno je istovjetno udubljenje. Za razliku od prethodnog, u ovom udubljenju nije pronađen lijep već samo keramički fragmenti. Oba udubljenja su na međusobnoj udaljenosti od oko 0,40 m. Teško je reći da li oba udubljenja pripadaju istom stambenom objektu, ili se pak radi o stambenom objektu koji se sa svoje sjeverozapadne strane imao neku vrstu otpadne jame.

U sondi VIII otkopano je takođe udubljenje polumjesečastog oblika, ukopano u zdravicu oko 0,30 m, prečnika oko 4 m. U centralnom dijelu ovog udubljenja pronađeno je ognjište sa tragovima gareži i skromnom količinom keramičkih fragmenata.

Uz rubove ovog udubljenja pronađena je jedna manja jama za stubove.

I ovdje se, najvjerovatnije, radi o stambenom objektu, djelimično ukopanom u zemlju, sa ognjištem u centralnom unutrašnjem dijelu objekta.

Dio sličnog objekta otkopan je i u sondi II, koji, na žalost, zbog nedostatka sredstava nije otkopan u cjelini.

Na osnovu ovih, mada skromnih, podataka mogao bi se izvesti zaključak da se ovdje radi o poluzemunicama, tj, kućama koje su jednim manjim dijelom ukopane u zdravicu, a većim dijelom bile nadzemne građevine. Gornji dio tih građevina, sudeći po većoj količini lijepa u sondi VI, je bio od pletera i pruća oblijepljen blatom. Međutim, raspored kuća i komunalni sistem unutar naselja i dalje ostaje nepoznat. Na ovakva i slična pitanja nemoguće je dati odgovor bez većih arheoloških iskopavanja na ovom naselju.

Kulturna stratigrafija

Pokretni materijal starije faze je dosta jednoličan. Radi se uglavnom o keramičkom materijalu, dok ostalih nalaza (metalnih) nije bilo. Iz tih razloga, kulturno opredjeljenje i hronologiju naselja na lokalitetu Brdo pokušaćemo utvrditi kroz keramičke proizvode, analizirajući njihovu **tehniku izrade, oblike i ornamentiku.**

Analizirajući **tehniku izrade** keramičkih proizvoda starije faze da se utvrditi da se radi o posudama isključivo rađenim rukom. Posude su, po pravilu, skoro redovno dobro pečene, a sastav gline je dosta dobro prečišćen. Površine posuda su tamnih, svijetlotamnih, crvenkastih ili crvenkastotamnih površina, a njihova obrada ide od finoglačanih do grubih površina.

Analizirajući keramičke fragmente sa Brda, na osnovu kojih se sa dosta sigurnosti mogao odrediti **oblik** keramičkih posuda, utvrdili smo da se radi o vrlo skromnom repertoaru keramičkih izrađevina (nekoliko osnovnih vrsta — varijanti). To su: zdjele, lonci, pehari i šolje.

Zdjele: Po broju pronađenih keramičkih fragmenata na Brdu, zdjele zauzimaju prvo mjesto. Radi se uglavnom o konusnim zdjelama sa zadebljanim turban obodom (T. I, 1, 2) tj. radi se o malo razvučenim kosim kanelurama na obodima zdjela koje formiraju tzv. »turban obod«. Površine ovih zdjela su dosta dobro uglačane, a uglavnom su sivomrke ili skoro crne boje.

Na drugo mjesto po broju keramičkih fragmenata spadaju zdjele sa blago izvijenim obodom facetiranim sa unutrašnje strane, kao i konične zdjele sa uvučenim obodom facetiranim sa spoljašnje strane (T. I 3,4). I kod jednog i kod drugog tipa zdjela radi se najčešće o dvije ili tri facetirane površine. Na nekim keramičkim fragmentima koji potiču od zdjela sa uvučenim obodom facetiranim sa spoljašnje strane nalaze se manje jezičaste drške (T. I 4,5).

Pored ovih vrsta zdjela na Brdu se pojavljuju i zdjele sa uvučenim, zatim zdjele sa manje ili više razvraćenim, ali neornamentisanim obodom (T. I, 6.).

Brojčana zastupljenost keramičkih fragmenata koji pripadaju ovakvim zdjelama je manja u odnosu na keramičke fragmente koji pripadaju zdjelama sa turban ili facetiranim obodom.

Lonci: Po broju iskopanih keramičkih fragmenata na Brdu, drugo mjesto bi pripalo loncima. Radi se o većim trbušastim posudama dosta grube fakture, najčešće smeđe ili crvenkaste boje. Ova vrsta posuda je ornamentisana apliciranim plastičnim trakama sa otiscima prsta koje mjestimično prekidaju manje ili veće jezičaste drške. Ove trake su postavljene ispod oboda na mjestu gdje počinje trbušasti dio lonca. Najčešće su horizontalne, ili pak malo povijene sa vrhovima okrenutim nagore (T. I 7,8).

Pehari: Ova vrsta posuda predstavlja bolje keramičke proizvode. Iste je, ili pak bolje tehnološke izrade kao i sve prethodne keramičke posude. Drške su najčešće na prelazu iz vrata u rame, ili su pak bez drški. Oblici su im različiti, a najčešće su srednje veličine. Mogu biti sa i bez ornamenta. Ornament je najčešće na ramenu u vidu urezanih horizontalnih linija sa ili bez girlandi (T. II 1,2).

Šolje: Dobar dio keramičkih fragmenata sa Brda pripada manjim poluloptastim posudama sa ravnim ili »omfalos« dnom (T. III, 1,2). Mogu biti sa ili bez drški. Drške su uglavnom iznad samog oboda. Površina im je najčešće dobro uglačana, a boje su smeđe ili mrke. Neki fragmenti koji potiču od ove vrste posuda su ornamentisani urezanim linijama koje se najčešće nalaze ispod oboda sa vanjske strane (T. III,3).

Pored gore navedenih, na Brdu je bilo i drugih vrsta keramičkih posuda koje su se proizvodile i upotrebljavale u svakodnevnoj upotrebi. Među ovakve keramičke posude spadaju i dva fragmenta nogu; jedan je masivan, a drugi je šupalj i ornamentisan horizontalnom plastičnom trakom sa otiscima prsta (T. III 4,5).

Od ostalih keramičkih proizvoda česti su pršljenci manjih dimenzija koji mogu biti bikonični ili pak sa konkavnim udubljenjem i kružnim vertikalnim otvorom po sredini (T. III, 6,7).

I na kraju, analizirajući **ornamentiku** keramičkih posuda sa Brda da se primijetiti da je ona vrlo siromašna, kako po vrsti ornamenta, tako i po broju ornamentisanih keramičkkih posuda.

Po fakturi izrade, sve keramičke posude sa Brda možemo podijeliti na dvije grupe: posude **grube** i posude **finije** fakture. Vrsta fakture je određivala i vrstu ornamentalnih motiva. Naime, grube posude su ornamentisane dosta jednolično. Radi se uglavnom o plastičnim trakama sa otiscima prsta, s tim što je plastična traka nekad horizontalna, a nekad povijena u vidu polukrugova — girlandi (T. I, 7,8). Često su plastične trake kombinovane sa manjim jezičastim drškama, a postavljene su najčešće na najširem dijelu posude.

Posude **finije** fakture su i oblicima i ornamentikom raznovrsnije. U načinu njihovog ornamentisanja moguće je izdvojiti nekoliko ornamentalnih tehnika: **keneliranje, facetiranje i urezivanje.**

Kaneliranje je ornamentalna tehnika ukrašavanja koja je najčešće vezana za određeni tip posude. Radi se o zdjelama sa uvučenim obodom koji je ornamentisan širim i nešto razvučcim kosim kanelurama koje čine tzv. »turban obod« (T. I, 1,2), zatim o ramenima manjih posuda čiji je prelaz iz cilindričnog vrata dosta naglašen (T. IV, 1, 2). kao i o razvraćenim obodima sa unutrašnje strane (T. IV, 3).

Facetiranje je takođe ornamentalna tehnika koja je vezana za samo oblikovanje posuda. Radi se o ravnim površinama dobro uglačanim sa dobro naglašenim bridovima (T. I, 3,4,5). Zastupljeno je na obodima zdjela, kako sa vanjske tako i sa unutrašnje strane.

Urezivanje je ornamentalni motiv koji je takođe vezan za određeni tip posude. Radi se o posudama tanjih zidova i manjih dimenzija, a izveden je nekim oštrim predmetom. Motivi su različiti: dvostruke ili trostruke horizontalne linije ispod kojih se nalaze dvostruke ili trostruke polukružne linije u obliku girlandi sa vrhovima okrenutim nagore. Ovaj motiv se po pravilu, javlja na vanjskoj površini posude i to neposredno ispod samog oboda ili, pak, na prelazu iz vrata u rame posude. (T. III, 3) i (T. IV, 4,5,6,7).

Mlada faza

I pokretni materijal mlade faze je isključivo keramički. Naime, dolaskom Kelta na područje današnje sjeveroistočne Bosne nastaju značajne novine u keramičkoj proizvodnji. Ove novine ogledaju se u upotrebi vitla što je dovelo do pojave boljeg kvaliteta u fakturi i veću raznovrsnost među oblicima keramičkih proizvoda.

Sve keramičke proizvode ove faze možemo podijeliti na dvije grupe:

— proizvode rađene na vitlu od dobro prečišćene zemlje i

— proizvode grube fakture rađene slobodnom rukom od nedovoljno prečišćene zemlje.

Proizvodi prve grupe su najčešće svijetlosive boje koja u raznim nijansama ide do tamnosive boje. Među posudama ove grupe dominiraju zdjele i pehari.

Zdjele su najčešći oblik posuda među keramičkim fragmentima rađenim na vitlu. Najčešća je konična zdjela sa profilisanim obodom i prstenastim dnom (T. V 2).

Pehari su svijetlosive boje sa loptastim trbuhom, kraćim cilindričnim vratom i drškama koje visoko nadvisuju obod. Dno im je naglašeno i prstenastog je oblika. (T. V 1).

Među posudama druge grupe dominiraju sudovi koničnih formi sa širokim i stabilnim dnom i zadebljanim i ravnim obodom. Na gruboj površini mrke boje najčešće je metličasti ornament koji je prema obodu oivičen horizontalnim udubljenjem u vidu šire i dublje kanelure koja prati obod čitavom dužinom (T. IV, 8).

Kulturno i hronološko opredjeljenje naselja na Brdu

Već smo rekli da pokretni materijal na Brdu čine isključivo keramički proizvodi. Iz tog razloga i kulturno i hronološko opredjeljenje ovog naselja ćemo pokušati utvrditi isključivo na osnovu ove vrste pokretnog materijala.

Starija faza

Na području sjeverne Bosne postoji veći broj gradinskih i drugih naselja koja su u kulturnom pogledu slična našem naselju. Ova sličnost naročito je došla do izražaja u oblicima i ornamentisanju keramičkih proizvoda. Naime, vodeći

oblici keramičkih proizvoda na Brdu su konusne zdjele sa uvučenim zadebljanim turban obodom na kojem su kose kanelure malo razvučene i konusne zdjele sa blago izvijenim obodom facetiranim sa unutrašnje strane, kao i konusne zdjele sa uvučenim obodom facetiranim sa spoljašnje strane.

Ovakve posude su čest inventar i na većem broju gradinskih i drugih naselja sjeverne Bosne: na gradini Zecovi prvi put u stratumu IV, a najbrojnije su u stratumu III, kojeg je Benac datirao u period od kraja srednjeg do kraja kasnog bronzanog doba[2]; u mlađem sloju pećine Hrustovače koji je na osnovu metalnih nalaza datiran u kasno bronzano doba (Ha — A)[3]; u mlađoj fazi Varvare (Varvara C) koju Čović datira u kasno bronzano doba (Ha — A — B)[4]; u predsojeničkom naselju Donje Doline, koje se okvirno može datirati u kasno bronzano doba[5]; na Ljeskovcu[6] koje je takođe datirano u kasno bronzano doba i na Krešića gradini koja je datirana u posljednu fazu kasnog bronzanog doba.[7]

Pojedinačnu pojavu ovakvih keramičkih proizvoda imamo i na nekim drugim naseljima sjeverne Bosne. Tako se zdjele sa turban obodom javljaju i u mlađoj fazi Pivnice (Pivnica B) koja je datirana u period kasnog bronzanog doba (Ha — A — B)[8] i na Kekića glavici u sloju neposredno iznad zdravice, kojeg je Čović datirao u period kraja kasnog bronzanog doba (Ha — B)[9], dok se zdjele sa facetiranim obodima javljaju na Visu kod Dervente (Vis C)[10] kojeg je Marić datirao u kasno bronzano doba i u mlađoj fazi gradinskog naselja Pod kod Bugojna (Pod — B) koju Čović datira u period kasnog bronzanog doba (Ha — A — B)[11].

Drugi karakterističan elemenat u keramičkom materijalu sa Brda čini česta upotreba udubljenog ili fino urezanog geometrijskog ornamenta. Ova vrsta ornamentike povezuje naselje sa Brda sa istočnopanonskom keramikom kasnog bronzanog doba.

Vodeća dva ornamentalna motiva na keramičkim proizvodima sa Brda (kaneliranje oboda da bi se dobio turban obod i facetiranje) se veoma dobro vežu za »Urnenfelderkulturu«, posebno za pojedine grupe ove kulture u zapadnoj Panoniji.[12]

S obzirom da je udubljivanje i urezivanje kao ornamentalni manir u cjelini stran kompleksu »Urnenfelderkulture« zapadnog Podunavlja, u kojem se vrlo rijetko javljaju samo neki njegovi motivi, najvjerovatnije je da na Brdu moramo računati sa uticajem još jedne kulturne komponente koja je sa »Urnenfelderkulturom« formirala kulturnu fizionomiju ovog naselja.

Što se tiče hronološkog opredjeljenja starije faze ovog naselja poslužićemo se komparacijom sa ostalim sličnim naseljima sjeverne Bosne. Naime, već smo rekli da se većina sličnih naselja sjeverne Bosne datira u period kasnog bronzanog doba (Ha — A — B). Prema mišljenju B. Čovića, sa pojavom »Urnenfelderkulture« u sjevernoj Bosni, kao perifernom dijelu njenog rasprostiranja, možemo računati tek u vrijeme punog razvoja kasnog bronzanog doba (Ha — A)[13]. Na osnovu iznijetog, mišljenja smo da bi se i naselje sa Brda moglo datirati u posljednju fazu kasnog bronzanog doba.

Ovim bi bio dat kulturni i hronološki okvir starije faze naselja na Brdu.

Mlada faza

I kulturno i hronološko opredjeljenje mlade faze pokušaćemo utvrditi na osnovu keramičkih proizvoda. Naime, govoreći o mlađoj fazi rekli smo da je karakteriše siva ili tamnosiva keramika rađena na vitlu od dobro prečišćene

zemlje i gruba keramika radena slobodnom rukom od nedovoljno prečišćene zemlje.

Ovakve posude su u literaturi dobro poznate i opredijeljene kao proizvodi koji isključivo pripadaju Keltima, koji su u svom pohodu na Delfe, najvjerovatnije, prešli i preko jednog dijela sjeveroistočne Bosne.

Slični oblici zdjela i pehara kakvi se javljaju na Brdu datuju se u period drugog i prvog vijeka prije nove ere.

Sudeći po ovome, naselje na Brdu je po drugi put, za jedno kraće vrijeme, bilo naseljeno u posljednim vijekovima prije nove ere.

Ovim bi bio dat kulturni i hronološki okvir naselja na Brdu u praistorijskom periodu.

NAPOMENE:

1. Arheološka istraživanja na Brdu finansirao je Muzej istočne Bosne Tuzla, a radove su obavili Veljko Milić, kustos arheolog kao rukovodilac radova i Siniša Perić, kustos arheolog.
2. A. Benac, Slavonska i ilirska kultura na prehistorijskoj gradini Zecovi kod Prijedora, GZM NS, XIV, Sarajevo 1959, str. 43.
3. A. BENAC, Završna istraživanja u pećini Hrustovači, GZM NS, III, Sarajevo 1948, str. 18, sl. 5—8.
4. B. ČOVIĆ, Uvod u stratigrafiju i hronologiju praistorijskih gradina u Bosni, GZM NS, XX, Sarajevo 1965, str. 46.
5. B. ČOVIĆ Gradinsko naselje na Kekića glavici, GZM NS, XVII, Sarajevo 1962, str. 56.
6. V. MILIĆ, Sondažno rekognosciranje lokaliteta Ljeskovac u Poljacima, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, XIII, Tuzla 1980, str. 137.
7. V. MILIĆ, Rezultati arheoloških istraživanja na području površinskog kopa »Dubrave — Južna sinklinala«, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, XV, Tuzla 1984, str. 28.
8. A. BENAC, Pivnica kod Odžaka i neki problemi kostolačke kulture, GZM NS, XVII, Sarajevo 1962, T, I. 4.
9. B. ČOVIĆ, Ibid,
10. Z. MARIĆ, Vis kod Dervente naselje kasnog bronzanog doba, GZM NS, XV—XVII, Sarajevo 1961, str. 167.
11. B. ČOVIĆ, Uvod u stratigrafiju... str. 51, T, IX, 14 a—i.
12. B. ČOVIĆ, Ibid, str. 38.
13. B. ČOVIĆ, Ibid,

RESULTS OF ARCHAEOLOGICAL DIGGING IN BRDO LOCALITY

SUMMARY

During the archaeological works carried out in 1980—1981 in the locality of Brdo in the village G. Lanista near Brcko, has been dug out 10 probes with a total surface area of 163 sq.m.

On the basis of obtained results, we can say that here were two short phases of habitation in question.

From among the architectonic remains of the older phase, we have the remains of half-burrows. Upper parts of those habitations could be reconstructed on the basis of investigations in probe VI (the building material was mainly wooden sticks with mud cover).

The material used is quite the same everywhere, only ceramic. These are the handmade vessels made of very well-cleaned earth and well-baked. The colour ranges from light to reddish black. The vessels are of various types; bowls, pots, pans and cups.

Ornamental ceramic vessels are quite rare. They are finely made vessels with respect to shaping, baking and decoration. Among the products which are roughly made are mainly those worked by free-hand out of not well-cleaned clay.

Chronological determination of the older phase is carried out by the comparison with the rest of habitats in North Bosna, which date back to the period later than the Bronze age. On the basis of that, it can be concluded that even the author's residential area can be assigned to the last phase of the Late Bronze age.

The vessels from the younger phase in the literature are well known and determined as a product which falls under the Kelts, and according to their shapes date back to the 2nd and 1st century before the New Era.

In this work is given the cultural and chronological frame of the habitats in Brda in the prehistoric period.

Tabla I

1

2

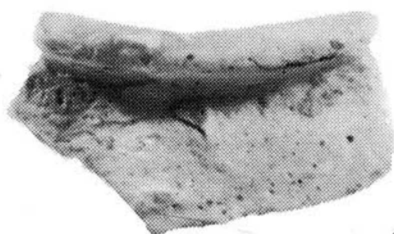
3

4

5

6

7

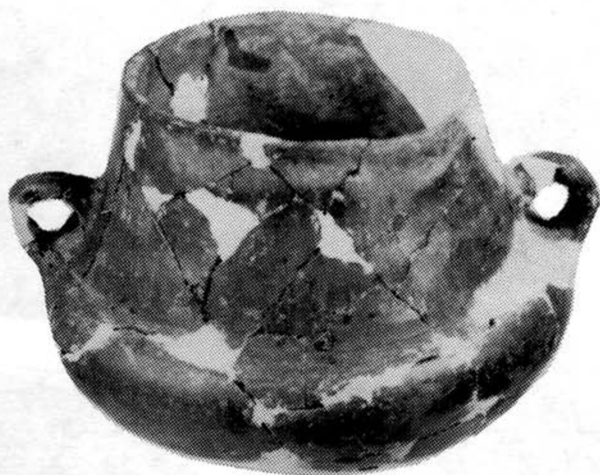

8

Tabla II

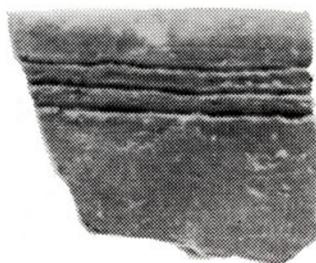
1

2

Tabla III

1

3

4

2

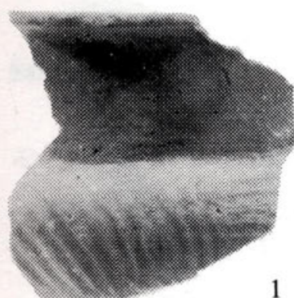

5

6

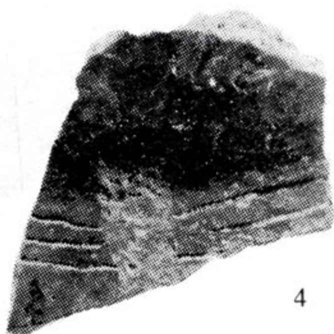

7

Tabla IV

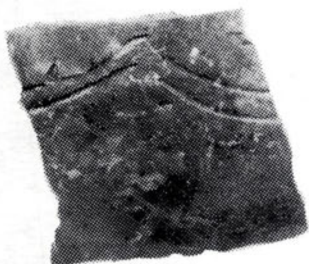

1

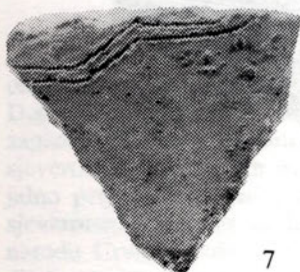

2

3

4

5

6

7

8

Tabla V

1

2